

LEO BELGICVS

van HOEKEN en KABELJAUWEN

Amsterdam tijdens de Hoekse en Kabeljauwse Twisten

Artificiosa
& Geographica
tabula sub Leonis
figura 17. inferioris
Germaniae Provinciae
representans, cui addi-
ta sunt singularum in-
signia, una cum ordinaria
Præfectarum dilinea-
tione earum. Præfec-
tis, prout à 1550. à Ju-
rimo eorundem Ma-
gistratu distributa
atq. constituta
fuerunt.

Præfectura	Præfectus	Præfectus
Amstelredamum	J. van der Maas	1550-1618
Rotterdam	J. van der Maas	1550-1618
Den Haag	J. van der Maas	1550-1618
Brabantia	J. van der Maas	1550-1618
Flandria	J. van der Maas	1550-1618
Hollandia	J. van der Maas	1550-1618
Utrecht	J. van der Maas	1550-1618
Overijssel	J. van der Maas	1550-1618
Gelderland	J. van der Maas	1550-1618
Limburg	J. van der Maas	1550-1618
Vlaanderen	J. van der Maas	1550-1618
Brabantia	J. van der Maas	1550-1618
Flandria	J. van der Maas	1550-1618
Hollandia	J. van der Maas	1550-1618
Utrecht	J. van der Maas	1550-1618
Overijssel	J. van der Maas	1550-1618
Gelderland	J. van der Maas	1550-1618
Limburg	J. van der Maas	1550-1618
Vlaanderen	J. van der Maas	1550-1618

Nog even opfrissen: de Hoekse en Kabeljauwse Twisten begonnen rond de erfopvolging na het overlijden in 1345 van de graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen Willem IV van Avesnes. Zijn zuster Margaretha van Beieren (dochter van Willem III van Avesnes en Johanna van Valois en gehuwd met de keizer van het Heilige Roomse Rijk Lodewijk de Beier) nam de regering voorlopig over, omdat zij haar zoon en wettig opvolger van de graaf, de latere graaf Willem V (1330-1389) nog te jong vond (Hoeken). De jonge Willem had echter raadslieden (Jan van Egmont, Gerard van Heemskerk, Kabeljauwen) die het daar niet mee eens waren en zetten hem op tegen zijn moeder. In 1349 braken de eerste schermutselingen uit die allengs in het nadeel van Margaretha uitpaktten. In 1354 deed zij afstand van de Nederlandse titels die Willem V kreeg toen hij aantrad. Na het overlijden van Margaretha in 1356 erfde Willem V ook het graafschap Henegouwen. Daar zou de kous mee af zijn, denk je zo, maar dan blijkt dit hele gebeuren toch alleen de kapstok te zijn geweest om een dieperliggende vete uit te kunnen vechten. De kleine adel zag zijn privileges afnemen naarmate de landsheer uit een belangrijker familie kwam en verder weg resideerde.

De 13^e-14^e eeuw is de periode dat de steden zich gaan manifesteren en zich ontwikkelen tot autonome kernen die niet veel met adel en

Links: Margaretha, gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen 1345-'54

Rechts: Willem V, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen 1354-'58

hun eeuwige oorlogen op hebben. In de oudere steden zit meestal wel een adellijk heer stevig in het zadel, maar op jonge steden als Amsterdam heeft de adel nog maar weinig greep. De afstanden tot de Henegouwse of later de Beierse hoofdzetel werd zo groot dat het dagelijks bestuur aan een stadhouder overgelaten moest worden. Maar ook Brussel of zelfs Den Haag was ver genoeg verwijderd

dat de kooplieden in een onderonsje het dagelijks bestuur van de stad regelden. Men zorgde dat vooral de landsheer regelmatig zijn belastingen ontving en verder probeerde men zo goed (en profijtelijk) mogelijk de relatie met zijn stadhouder en baljuws te onderhouden. Maar hoe groter het adellijke huis, hoe omvangrijker hun oorlogen. De opbloeiende steden in het rijk mogen die mede financieren, uiteraard tot hun verdriet! Daar ligt de ware reden van de Hoekse en Kabeljauwse Twisten. De steden stellen alle invloed die ze hebben in het werk om onder de last van de belasting

uit te komen en de oorlogen op te laten houden. Adel leeft echter van oorlog, want dan pas blijken hun “nut” en onmisbaarheid en kunnen zij de hoge bedragen die zij de burgers ontfutselen als een noodzakelijk kwaad geloofwaardig maken.

De hele regeerperiode van het Beierse en Bourgondische Huis bleven de twisten voortduren en pas de Habsburger Karel V wist ze, na meer dan anderhalve eeuw, de kop in te drukken. Toen waren de twisten ook totaal van karakter veranderd en interlokale machts-

Graaf Willem V en zijn broer Albrecht, die in 1358 regent werd na het krankzinnig verklaren van Willem.

politiek geworden. Nadat Jan van Beieren kinderloos stierf kwam het Beierse huis door erfopvolging in handen van Bourgondië. Dat streefde centralisatie en autocratie na en dat ging ten koste van de privileges van de adel. De steden waren, met hun welgevulde beurs, de lievelingen van de Bourgondische hertogen.

Bij twee tegengestelde belangen hoorden ook twee partijen, die de geschiedschrijvers voor het gemak nog steeds Hoeken en Kabeljauwen noemen. De Hoeken vertegenwoordigden in dit machtsspel de belangen van de adel tégen de Bourgondiërs en de Kabeljauwen die der steden vóór de Bourgondiërs en tegen

Filips de Goede, hertog van Bourgondië en graaf van Holland en Zeeland - 1433-1467.

In deze indrukwekkende akte uit 1350 beloven onder andere de edellieden Van Duvenvoorde, Van Polanen en Van Brederode samen op te trekken tegen de Kabeljauwen

de plaatselijke adel. Toch werden er vreemde keuzen gemaakt en daar komt Amsterdam weer in beeld. Amsterdam groeide in de zestiende eeuw razendsnel en werd in de internationale handel een belangrijke speler. Daarbij liet ze eerst oude Hanzesteden achter zich en vervolgens belangrijke Hollandse handelssteden als Dordrecht en Haarlem. Ook nijverheidscentra als Leiden werd concurrentie aangedaan door het opzetten van een niet onbelangrijke textielfabricage en -bewerking. Reden genoeg voor afgunst en dwarsliggen van

Boven: Gelderse troepen belegeren Amsterdam. Links de Sint Anthoniespoort, op de achtergrond brandende schepen in de Oude Waal. De aanslag was in 1512, een staartje van de Twisten.

Rechts: Schermutselingen op de Dam in 1444, op het hoogtepunt van de Hoekse en Kabeljauwse Twisten in Amsterdam.

de overige Hollandse steden, die door hun anciënniteit in de Staten van Holland een dominante rol bleven spelen. Het waren niet alleen Hollandse steden waar Amsterdam het moeilijk mee had. Ook Utrecht en Amersfoort stuurden met enige regelmaat legertjes naar Amsterdam om te roven en te vernielen. De landsheer, die altijd op financiële steun van Amsterdam kon rekenen, hield de stad de hand boven het hoofd en mengde zich regelmatig – meestal op verzoek van de Amsterdammers – in de conflicten. Nog steeds bleef de grote afstand in het nadeel werken van degenen die aangewezen waren op de steun van de landsheer. Dat maakte het mogelijk dat in 1441 een Hoekse coup werd gepleegd bij de benoeming van de nieuwe burgemeesters. De wetsverzetting kreeg de volle medewerking van

de stadhouder Lelaing, tegen de wensen van landsheer Filips de Goede. Lelaing was dan ook verzwagerd aan het huis Brederode, wat Hoekse aanvoerders waren. Dit ontaalde in een stadsguerilla met moordpartijen en intimidatie door een legertje bewapende Haarlemmers en manschappen van Brederode binnen de muren van Amsterdam. Ondanks heftige protesten van de landsheer duurde het tot 1445 voor de orde hersteld was, stadhouder Lelaing van zijn functie ontheven en de Hoekse burgemeesters, vroedschapsleden en schout weer weggewerkt waren. Dat was niet eerder dan nadat Filips in 1444 naar Brussel reisde en in 1445 nog door naar Haarlem en Amsterdam. De stad bleef met een kater achter; de Hoekse coupplagers hadden kans gezien voor een vermogen aan lijfrenten ten laste van de stadskas uit te delen. Die waren bekrachtigd met het officiële stadszegel, dat

de Hoeken uit het betreffende kistje op het stadhuis gestolen hadden. Een aantal Hoeken, waaronder schout Claes de Grebber, had het zo bont gemaakt dat ze levenslang uit Holland, Zeeland en West-

Rechts: Maximiliaan van Oostenrijk, echtgenoot van Maria van Bourgondië. Hij was van 1482 tot 1494 regent over hun zoon Filips de Schone.

Links: Maria van Bourgondië regeerde van 1477 tot haar overlijden in 1482.

Friesland verbannen werden. In 1465 nam Filips zoon, Karel de Stoute in feite de macht van zijn ziekelijke vader over en pas die wist de orde volledig te herstellen.

Amsterdam had zoveel ellende ervaren door deze twisten dat op het hoogtepunt ervan het simpele uitspreken van de term *Hoek of Kabeljauw* al strafbaar gesteld was.

Amsterdam bleef de relatie met de Bourgondische landsheren koesteren en dat wierp zijn vruchten af. Toen in 1481 een leger van Utrecht en Amersfoort richting Amsterdam trok en Naarden al bezet had trok Amsterdam hen tegemoet, daarbij bijgestaan door contingenten uit Weesp en Muiden. Deze geallieerden wisten de indringers weer uit Naarden te verdrijven maar niet te verslaan. Het bleef bij speldenprikken over en weer, ook al door het uitblijven van ingrijpen door landsheer Maria van Bourgondië. Die was gehuwd met Maximiliaan Van Oostenrijk, die wel wilde maar niet mocht. Tot Maximiliaan in 1482 als regent voor zijn en Maria's zoon Filips de Schone aantrad en het jaar daarop met een leger Utrecht belegerde en na twee maanden innam. Na de vredesluiting trok Maximiliaan in triomf naar Amsterdam en bezag de zojuist begonnen versterking van de omwalling. Die lag door geldgebrek (door de oorlog) stil maar Maximiliaan spoorde de stad aan dit werk toch vooral zo snel mogelijk af te ronden.

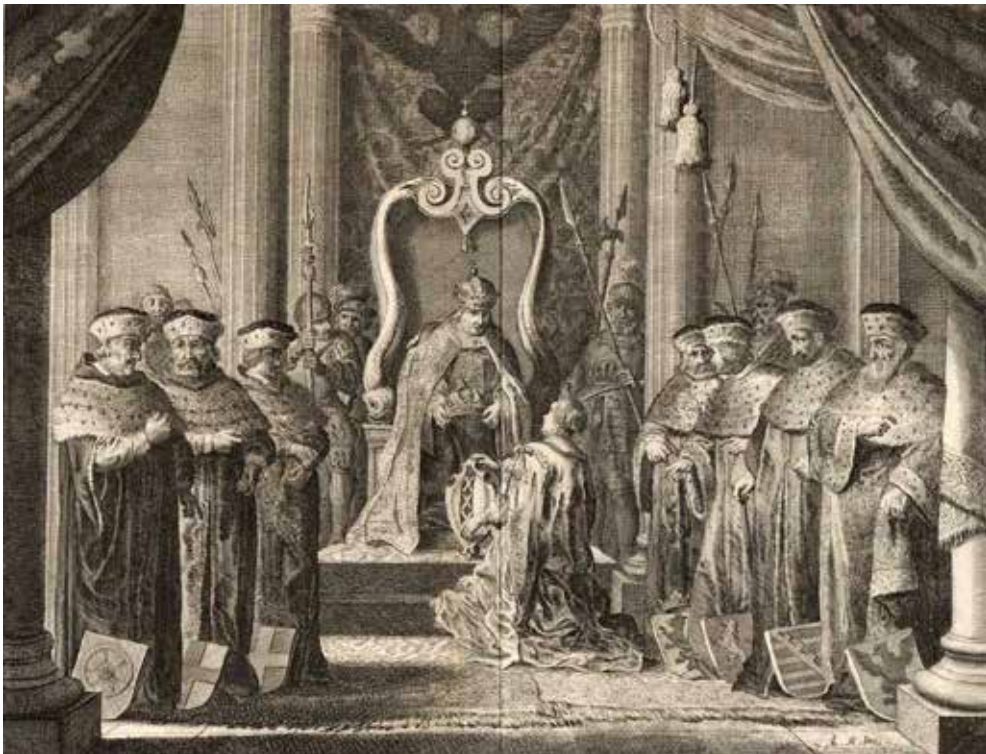

Boven: Maximiliaan van Oostenrijk trekt in 1482 met zijn leger Utrecht binnen.

Links: Filips de Schone, graaf van Holland en Zeeland van 1482 tot 1506. Tot 1494 treedt zijn vader Maximiliaan op als regent.

Na deze gebeurtenis vindt ook de meest avontuurlijke geschiedschrijver de Hoekse en Kabeljauwse Twisten toch echt tot het verleden behoren. Niet dat er geen twisten en partijen meer waren, maar de kapstok heette vanaf medio zestiende eeuw “geloof” en dat bewijst zich tot vandaag als geldige reden om tegenstanders de hersenen in te slaan.

De Hoekse en Kabeljauwse Twisten vind je in de Vaderlandse Geschiedenis op vele plekken in verschillende omstandigheden en insteken terug. Elke provincie of stad heeft wel zijn eigen twist beleefd en in de ene twist waren de Hoeken de booswichten en in de andere de Kabeljauwen. Voor de Amsterdamse perikelen lees je verder: Geschiedenis van Amsterdam (SUN), deel I, pp. 217-228.

Amsterdam heeft aan zijn afhankelijkheid jegens de successievelijke landsheren een paar souvenirs overgehouden. Dat is ten eerste de Rudolfinische keizerskroon op de Westertoren. Twee dingen is deze kroon niet. Het is niet een voorstelling van de kroningskroon van de Heilige Roomse keizers, zoals zo graag gedacht wordt. Het is de particuliere kroon van Maximiliaan, die echter verloren ging. Toen in 1638 de keizerlijke kroon op de Westertoren geplaatst zou worden nam men als voorbeeld de kopie die keizer Rudolf II in 1602 in Praag had laten maken van het verloren gegane origineel (zie p. 8). In 1638 had Amsterdam al doende toch nog een dierbare herinnering aan Maximiliaan, ook al was dat een Habsburger.

Boven: Rechts draagt Maximiliaan van Oostenrijk zijn – verloren gegane – persoonlijke kroon, links de enigszins afwijkende kopie die Rudolf II in Praag liet maken. Ook de kroon in het stadswapen wijzigde mee.
Links: Allegorie op het verlenen aan Amsterdam, van het recht de keizerskroon “te dragen”, door Maximiliaan van Oostenrijk (1489).

Het tweede souvenir is bepaald gênant en heet Alteratie. De eerste tien jaar van de Tachtigjarige oorlog bleef Amsterdam trouw aan de landsheer waar ze al meer dan twee eeuwen alleen maar goeds van ondervonden had. De watergeuzen moesten eerst door een langdurig beleg de stad van de buitenwereld afsluiten en de economie verwoesten, voor Amsterdam toegaf en zich bij de Opstand aansloot. Het tekent de houding van Amsterdam ten opzichte van de omringende dorpen, steden of provincies. Daar was nooit iets goeds uit voor gekomen, altijd moest de landsheer de stad in bescherming nemen tegen afgunstige en opdringerige burens. Ook van de Staten van Holland had men niet veel te verwachten. Zodra een gezagsdrager Amsterdam een warm hart toedroeg werd hij verwijderd, bijvoorbeeld Johan van Oldenbarnevelt.

Het derde souvenir is de voortdurende onmin met Nieuwer-Amstel die zich uitstrekt tot in de moderne tijd en gekenmerkt wordt door een haat-liefdeverhouding met Nieuwer-Amstel, nu Amstelveen. Toen de fanatieke Brederodes het ambacht Nieuwer-Amstel erfden hebben zij werkelijk niets nagelaten om het Amsterdam moeilijk te maken. De stad lag in zijn geheel op oorspronkelijk grondgebied van Nieuwer-Amstel en elke stadsuitbreiding ging gepaard met gekrakeel en torenhoge financiële eisen. Zelfs de reeds bebouwde uitbreiding werd nog betwist vanaf de situatie van 1342, toen het grondgebied door graaf Willem IV beschreven was. Reinout III eiste op hoge toon de Kalverstraat tussen de Regulierspoort en het Spui als zijn rechtsgebied op en tevens dat de poort dag en nacht voor hem open zou staan, zodat hij zijn rechtsgebied kon betreden. Hoe Amsterdam deze Reinout

Op 26 mei 1578 vond de Alteratie, de "Omwenteling" plaats. De officieren van de drie schutterijen drongen het stadhuis binnen en arresteerden de aanwezige stadsbestuurders. Aansluitend werden die naar buiten geleid en door een haag van schutters en burgers naar enkele boten gebracht, waar ze moesten inschepen. De boten voeren over het IJ de stad uit en zetten hun passagiers aan de Diemerzeedijk weer aan land, voor "eeuwig" verbannen uit Amsterdam. Vervolgens werd deze exodus herhaald voor een groot aantal katholieke geestelijken, vooral diegenen die zich schuldig hadden gemaakt aan kettervervolgingen, zoals de Minderbroeders. Met die verbanning liep het wel los. Sommigen keerden incognito direct of na enige tijd naar Amsterdam terug.

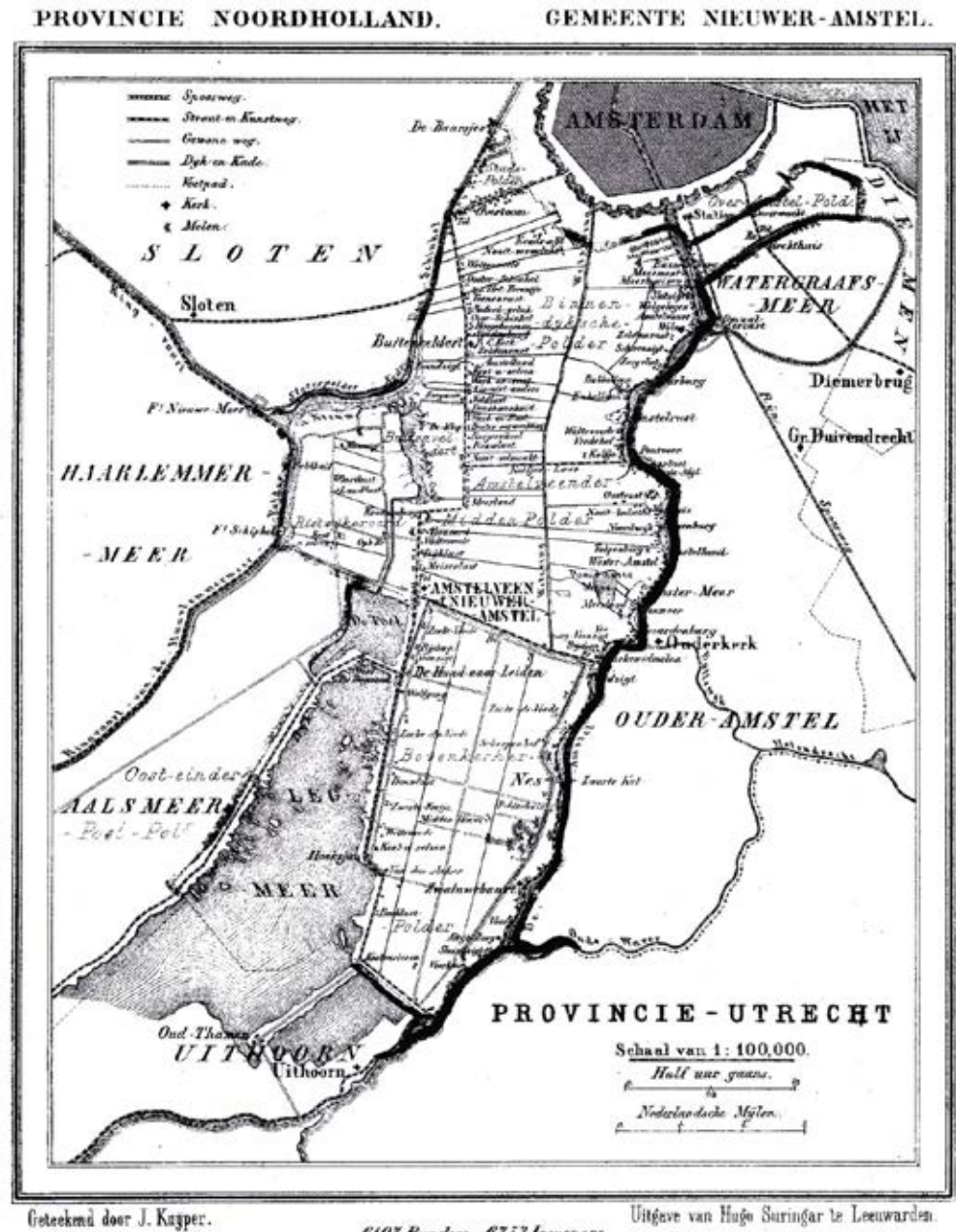
in de luren legde is elders al omschreven. Amsterdam “kocht” de ambachtsheerlijkheden Nieuwer-Amstel, Sloten, Sloterdijk en Oostdorp (Osdorp) van hem en was voortaan verlost van deze plaaggeest. Dat de actie geen schoonheidsprijs verdiende derde niet, het resultaat telde.

Daarmee was de stad nog lang niet verlost van Nieuwer-Amstel. Bij elke stadsuitbreiding wierp deze buur alle gewicht in de schaal om het verlies van grondgebied tegen te gaan. De eerste annexatie wist Nieuwer-Amstel van 1866 tot 1896 te traineren. Dat ging door tot de laatste uitbreiding in 1921. Bij dit verweer werd niet geschuwd oude vetes met Haarlem, Leiden of Den Haag op te rakelen, die via Gedeputeerde Staten altijd een stem in het kapittel hadden bij correcties van gemeentegrenzen.

Lees daarover in de volgende PDF: [Klik om te lezen](#)

Rechts: Dit was het grondgebied van Nieuwer-Amstel na de Gemeentewet van 1851. In 1896 schoof de Amsterdamse grens op tot de Noordelijke Wandelweg (ongeveer Kennedylaan) en in 1921 tot de Kalfjeslaan.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

